

О. П. Кравчук – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: ped-project@ukr.net

Педагогічні реалії формування краєзнавчої компетентності в учнів старшої школи

Питання вивчення культурно-історичної спадщини громад та формування краєзнавчої компетентності випускників загальноосвітніх навчальних закладів тісно пов'язані з суспільною дискусією про долю України.

Нині першочерговим завданням української школи є виховання громадянина України, який з любов'ю до свого роду і Батьківщини готовий гідно боронити цілісність і незалежність України, розвивати себе і світ навколо себе заради утвердження державності, миру і злагоди, добросусідських стосунків в полікультурному середовищі. Тому краєзнавча компетентність випускника загальноосвітнього навчального закладу є актуальним результатом, як на рівні держави, так і на рівні громади. Як поліпредметна за змістом і проявом, вона є однією із знакових для аналізу загальнокультурного рівня випускника школи.

Краєзнавча компетентність людини – це багатовимірне явище, яке характеризується певним рівнем володіння дослідницьким методом щодо вивчення навколишнього середовища (варіанти: території проживання – рідного краю) за напрямками – умови і ресурси – в хронологічному полі життя, вміннями застосовувати його для вирішення суспільно і особисто значущих задач, відповідальністю за якість і достовірність результати краєзнавчих досліджень та рішень, прийнятих на основі їх.

Багатовікова історія краєзнавства як культурного явища (праці давніх літописців, Геродот Галикарнаський, Гален, Абу Алі аль-Хусейн ібн

Абдаллах ібн Сіна, Куліш Пантелеймон Олександрович, Грушевський Марко Федорович¹, Тронько Петро Тимофійович², Кравчук Петро Авксентійовича³, спілки дослідників старовини та сучасності⁴, ін.) підкреслює надзвичайну цінність залучення молодшої людини до краєзнавчих досліджень, що сприяє гармонійному становленню і самовизначенню людини у своєму роді та громаді, що веде до її духовного зростання і ефективної самореалізації в житті.

Формування краєзнавчої компетентності як складової загальної культури особистості в старшій школі відбувається на предметній та міжпредметній основі.

Краєзнавчий зміст органічно присутній в змісті навчання історії, географії, рідної мови та літератури, біології, образотворчого мистецтва, музики, але його освоєння не контролюється й не аналізується в якості навчального досягнення учнів. Він іде контекстом / фоном / ілюстрацією. Цілеспрямовано предметність реалізується в основному в змісті навчального предмету географія (через застосування краєзнавчого підходу до засвоєння учнями відповідного змісту) та через прив'язку навчального матеріалу інших предметів інваріантної складової до території проживання. Міжпредметність зустрічається в поодиноких навчальних закладах. Вона реалізується у змісті

---

¹ Праці М. Ф. Грушевського: Дитячі забавки та ігри усяки. Зібрані по Чигиринщині Київської губернії. «Киевская старина», 1904, № 7-8; Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріяли з полудневої Київщини. Зібрав Мр. Г., обробив др. Зенон Кузеля. В кн.: Матеріяли до українсько-руської етнології, т. 1-2. Львів, 1906-07; Гетьманське гніздо. Урочища і перевози села Суботова, зібрані в рр. 1897-9. Подав Марко Грушевський. Львів, 1912; [Передрук: «Пам'ятки України: історія та культура», 2002, № 2]; З життя селян на Чигиринщині. Подав Марко Грушевський. В кн.: Український етнографічний збірник, т. 1. К., 1914; Те саме. «Пам'ятки України: історія та культура», 2002, № 2.

² Сайт Інтернет-видання Благодійної громадської неприбуткової Фундації Героя України, Академіка Петра Тронька: <http://petro-tronko.blogspot.com/>

³ Бібліографія опублікована на цій сторінці: <http://kravchuk.ucoz.com/index/bibliografija/0-5>

⁴ Національна спілка краєзнавців України: <http://nsku.org.ua/>

варіативної складової навчального плану, позакласної роботи, під час залучення учнів до групової й індивідуальної дослідницької діяльності та участі в конкурсах МАН.

Завдяки краєзнавчому матеріалу зміст навчання набуває практичної значущості та спонукає учнів оволодіти науковими основа пізнання, виявити власний інтерес у вивченні території проживання. В краєзнавчій діяльності учні навчаються рефлексувати події минувшини через призму родинних смислів, свідомо оцінювати уроки історії, вивільняють від нав'язаних міфів. Найбільш поширеними елементами краєзнавчої роботи є емпіричні дії: збір інформації предметів матеріальної культури, зразків корисних копалин, створення гербаріїв та інших, які розширюють знання учнів про місцевість проживання, його господарство та культурний розвиток.

Кількість учнів, які отримали досвід краєзнавчого дослідження, у різних школах відрізняється, але не перебільшує 20 %. В учнівських краєзнавчих дослідженнях переважає колективність над індивідуальністю, тому вчителі іноді вважають що «охопили краєзнавчою роботою» майже всіх учнів. В деяких звітах знаходимо, що відвідування певних меморіальних заходів, як-то мітингів на честь воїнів, пам'яті голодомору, відкриття меморіальних дощок і т. п. тлумачиться як залучення учня до краєзнавчих досліджень (але насправді це формальність, тому що учні часто і не можуть пригадати цієї події).

Найпоширенішими серед краєзнавчих досліджень територій України за традицією є бібліографічні, історико-географічні та археологічні. Здійснення ж *краєзнавчих досліджень сучасності*, що і є фундаментом для створення бази пам'яті роду і народу, та формування краєзнавчої компетентності випускників загальноосвітніх навчальних закладів відбуваються хаотично і фрагментарно. Відбуваються вони здебільшого на волонтерських засадах. Їхня якість залежить від особистої ініціативи

місцевих лідерів просвіти, професійних дослідників і небайдужих вчителів, але не регламентована ні законодавчо, ні методично.

З метою активізації залучення учнів до вивчення культурно-історичної спадщини своєї громади для вчителів експериментальних навчальних закладів та учнів старших класів запропоновано дослідницький проект «Від родини – до України».

Загальнонауковими завданнями проекту є: 1) розробити та експериментально перевірити методику краєзнавчого дослідження сучасності; 2) дослідити історію країни через історію конкретного роду.

Дидактичні завдання проекту: 1) актуалізувати інтерес учнів та родин до власного коріння і до самовизначення в українській спільноті; 2) узагальнити і розповсюдити досвід з формування дослідницької і краєзнавчої компетентностей в учнів загальноосвітніх навчальних закладів; 3) створити базові методики краєзнавчого дослідження та окремих актуальних напрямів (географічного, історичного, літературного, музичного, лінгвістичного, екологічного, туристичного); 4) розробити модель краєзнавчої компетентності випускника загальноосвітнього навчального закладу; 5) скласти базову тематику змісту учнівських краєзнавчих досліджень.

Наше дослідження показує, що рівень прояву краєзнавчої компетентності в учнів старшої школи залежить від краєзнавчої обізнаності і громадянської активності вчителів щодо вивчення території проживання. Але і при наявності видатного краєзнавця у педагогічному колективі та оприлюдненні його визначних досягнень іноді про краєзнавчу активність як частину загальної культури шкільного товариства мова не йде. Основним чинником тут виступає наявність механізму передачі досвіду краєзнавчого дослідництва і популяризації ціннісного ставлення в культурному осередку школи до подібних справ.